

Return on Invest

Stroom Den Haag

1 juni t/m 9 september 2012

Opening: vrijdag 1 juni 2012, 20 uur

Locatie: Hogewal 1-9, Den Haag

Voorkant: ontwerp Thonik

Return on Invest

Deze tentoonstelling presenteert een selectie werken van jonge Haagse kunstenaars die de afgelopen jaren door een commissie van professionals en door bezoekende internationale curatoren als veelbelovend zijn aangemerkt. Ze ontvingen een PRO Stroom Invest subsidie. De gestaag groeiende 'Invest-lijst' bevat veel interessante kunstenaars. Daar zijn wij trots op en dat willen we graag aan een zo groot mogelijk publiek laten zien. De selectie van kunstenaars die aan *Return on Invest* meedoen, vond plaats op praktische gronden: wie woont en werkt er in Den Haag? Wie is er nog steeds actief als beeldend kunstenaar? Daarnaast hebben we gekozen voor kunstenaars van wie het werk recent nog niet zo vaak te zien is geweest. Het resultaat van de selectie toont een diversiteit aan media, disciplines en werkpraktijken.

Wie zoekt naar parallellen zal het opvallen dat een groot aantal kunstenaars zich met de fysieke, gebouwde, architecturale wereld bezighouden: in video, fotografie, schilderkunst of projectie. Maar net zo goed zijn er een aantal kunstenaars die hun blik als het ware naar binnen keren, het huis in gaan en ons tonen wat daar te zien is. We zien interieurs, al dan niet bevolkt of voorzien van verhalen.

Return on Invest toont werk van Daan Brinkmann i.s.m. Nenad Popov, Sarah Carlier, Robin de Goede, Lilian Kreutzberger, Nishiko, Femmy Otten, Clara Palli Monguilod, Magdalena Pilko en Basten Stokhuyzen.

Stroom Invest

Geld is één manier om economische waarde uit te drukken; tijd, geluk of talent zijn andere. Subsidie is slechts één woord om de overheidssteun van kunst te benoemen; investering is een ander. Het is niet voor niets dat Stroom Den Haag een subsidie waarmee startende Haagse kunstenaars in staat worden gesteld zich verder te ontwikkelen, 'Invest' heeft genoemd.

De PRO Stroom Invest subsidie ondersteunt jonge kunstenaars in hun ontwikkeling en is bedoeld om academieverlaters aan de stad te binden. Om de jonge kunstenaars een extra impuls te geven wordt sinds 2007 jaarlijks de zogenaamde Stroom Invest conferentie georganiseerd. Nederlandse en buitenlandse curatoren bezoeken ateliers van degenen die subsidie hebben ontvangen. Het kader van de Invest subsidie is dat “de inbreng van jonge, creatieve, energieke en enthousiaste kunstenaars onmisbaar is voor een bloeiend kunstklimaat in Den Haag.”

Volgens diverse economen moet in tijden van crisis geïnvesteerd worden in innovatie. Voor de overheid betekent dat, geheel contrair aan de tijdgeest, een verzwaarde inzet op cultuur, immers de afdeling research & development van de samenleving. Een inzet die rendeert in een zich vernieuwende, open samenleving.

Werk(en)

In eerste instantie gaat *Return on Invest* om het tonen van een sterke en diverse selectie Haagse kunstenaars die een Invest subsidie ontvingen. Maar we willen ook meer... Namelijk: inzicht geven in de beroepspraktijk van hedendaagse kunstenaars.

Er zijn weinig beroepen waarover zoveel misverstanden bestaan als dat van de kunstenaar. Die misverstanden komen deels voort uit onbegrip voor wat kunstenaars nu eigenlijk doen. Kunstenaars worden benijd omdat ze “gewoon doen waar ze zin in hebben” of beschimpt omdat ze “geen werk hebben”. Er zijn ook weinig beroepen waarbij het beeld van buitenaf vaak zo haaks staat op de ervaring van kunstenaars zelf. Worden ze als eeuwige studenten gezien door buitenstaanders, of als mensen die van hun hobby hun werk hebben gemaakt, van binnenuit overheerst vaak vermoeidheid, altijd aan het werk, nooit genoeg geld.

Werken is synoniem geworden voor een dienstverband, een contract waarbij een vooraf vastgesteld aantal werkuren verzilverd wordt in een afgesproken maandelijkse overschrijving.

Kunstenaars werken wel degelijk vaak heel veel en hard, maar worden daar in de regel niet of voor onder betaald. Maar wat doen ze dan? Hoe werken ze en hoe maken ze kunst? Kunstenaars passen niet binnen het reguliere idee dat men van werken/arbeid heeft. Met *Return on Invest* willen we inzicht geven in het soort ‘werk’ of

‘arbeid’ dat kunstenaars doen. Dit raakt aan onderwerpen die zowel in het politieke als maatschappelijke domein actueel en urgent zijn. Inzicht geven in het kunstenaarschap en in de ‘arbeidswaarde’ van de kunstenaar kan bijdragen aan de maatschappelijke erkenning van kunstenaar. *Return on Invest* komt met antwoorden uit de praktijk van de kunstenaar.

Daarom koppelen we aan deze tentoonstelling ook een bescheiden onderzoek naar hoe de kunstenaars die aan *Return on Invest* deelnemen leven, werken en hun praktijk bekostigen. Waar werken kunstenaars? Hoe betalen ze hun praktijk? Hoe ziet hun werkend leven er uit? Dit materiaal is verzameld door Agnes Winter van de Universiteit Groningen en vormgegeven door het collectief Nobl_Amaze.

Daan Brinkmann

Daan Brinkmann (1983) is een mediakunstenaar, dat wil zeggen dat hij nieuwe media en technologie inzet voor het realiseren van zijn projecten. Brinkmann baarde veel opzien met *Cellwise*, een samenwerkingsproject met collega Nenad Popov (RS). Tijdens het Haagse Today's Art festival werd het stadhuis tot leven gebracht.

De gerasterde façades vormden het vertrekpunt voor reusachtige projecties. Uit het grid van witte tegels begonnen nieuwe vormen te groeien met grillige, organische eigenschappen. Delen van de gevels leken te barsten of los te weken, om vervolgens weg te vloeien. Het steriele aspect van de architectuur werd zo getrotseerd en langzaam maar zeker overwoerd.

Cellwise is in 2011 tevens te zien geweest op de witte façades van het Cankarjev Dom (Huis der Culturen), te Ljubljana.

Bij Stroom toont Brinkmann documentatie van dit werk en de 'making of'. Daarnaast wordt een projectie getoond met behulp van de generatieve software die aan *Cellwise* ten grondslag ligt. In de 'making of' video zien we Brinkmann aan het werk in zijn studio en krijgt het imposante werk ineens een menselijke maat. De camera moet op een statief in zijn studio hebben gestaan. We zien hem af en toe in en uit het beeld lopen, verschillende testen bekijken en dan weer achter de computer gaan zitten.

Daan Brinkmann i.s.m. Nenad Popov, *Cellwise*, 2011, foto courtesy the artists.

Daan Brinkmann i.s.m. Nenad Popov, *Cellwise*, 2011, foto courtesy the artists.

Sarah Carlier

Als fotograaf zoekt Sarah Carlier (1981) de interactie of misschien zelfs de spanning op tussen de realiteit en haar eigen interpretatie daarvan. “Typerend voor mijn werk is de symbiose van realiteit en fantasie. Banale ontmoetingen en gesprekken met mensen, dingen die zich afspelen op straat, of juist ingrijpende gebeurtenissen zijn de inspiratiebronnen voor mijn werk. In mijn hoofd kneed ik ze tot beelden, verhalen en mise-en-scènes die een persoonlijke, poëtische, ernstige of ironische toon dragen. Het uiteindelijke werk kan een portret, landschap of stilleven zijn; een los beeld, een serie of een video; gedrukt, geprint of op scherm gepresenteerd - maar steeds met een duidelijke focus op het onderwerp.”

Haar werk gaat niet over de grote maatschappelijke thema's, de nadruk ligt eerder op het lokale, alledaagse leven. Carlier's onderzoek richt zich op mensen en hun zoektocht naar geluk, zekerheid, houvast en de omgang met tijd en ruimte in een samenleving die in constante verandering is.

Return on Invest toont een installatie over de visserij, *Fisherman's blue(s)*, een onderwerp waar Carlier al vaker mee heeft gewerkt. We zien een troebele video van de zee, gemaakt door een schipper en daarvoor op een kleiner scherm een video van een zingende vissersvrouw die af en toe de tekst vergeet en dan verder neuriet. Het gebrek aan woorden doet niets af aan haar verhaal, de zekerheid waarmee ze zingend verteld.

Sarah Carlier, *Fisherman's blue(s)*, 2012, video stills
courtesy the artist.

Robin de Goede

Op de website van Robin de Goede (1978) staat een citaat, van Philip Peters, waarin het werk van De Goede vergeleken wordt met dat van een alchemist. Alchemisten zochten naar de formule om van onedele metalen goud te maken. Op een bepaalde manier zijn alle kunstenaars alchemisten. Ze maken uit gewone, soms zelfs gevonden materialen, iets wat meer waard is dan de som der materialen.

De Goede fotografeert, tekent en maakt video's. Soms is het onderwerp van zijn werk mensen uit een specifieke scene, soms juist verlaten, ontmenste landschappen. Zijn de foto's die hij bijvoorbeeld in Japan maakte van getatoeëerde lijven hypergelokaliseerd (dit kan enkel op die plek gefotografeerd zijn), zijn landschappen zijn juist ontheemd en zouden bij wijze van spreken overal gevonden kunnen worden. De volheid van de eerste contrasteert met de desolaatheid van de tweede.

Bij Stroom tonen we *Ruin Value* uit 2010, een verstilte video van bunkers langs de Noordzeekust in Denemarken. We zien monolithische, betonnen structuren langzaam aan ons voorbij trekken, zonder oordeel, zonder verhaal. De titel verwijst naar het idee van de architect Albert Speer (die bouwde voor het Derde Rijk), dat er zodanig gebouwd moet worden dat ook de ruïnes van gebouwen nog indrukwekkend zijn. Die gebouwen van Speer kwamen er niet, maar de ruïnes van de bunkers zijn nog overal. Met hun eigen ruige esthetiek.

Robin de Goede, *Ruin Value*, 2010, video stills courtesy the artist.

Lilian Kreutzberger

Het werk van Lilian Kreutzberger (1984) bezit een unheimische uitstraling door de desolate ruimten die in haar atmosferische schilderijen de hoofdrol spelen. “Mijn grootste interesse blijft uiteindelijk de mens en zijn omgeving”, vertelt ze. Ieder mens streeft naar geluk, en naar perfectie, en heeft de hoop dit te bereiken. Maar tegelijkertijd weten we dat het onmogelijk is om daadwerkelijk deze utopie te bereiken. Het bewustzijn hiervan is een pijnlijk onderdeel van de menselijke conditie. Dit onderzoekt Kreutzberger via (vervallen) utopieën en de ruïnes van hoop, in wisselwerking met de mens in deze gebouwde omgevingen.

Haar schilderijen en tekeningen tonen deze diepe interesse in de menselijke conditie in het hedendaagse stedelijke leven. Waar de ene toeschouwer wellicht alleen een verlaten en unheimische bebouwing ontdekt, ziet een ander, door de eindeloze lagen verf, hoop.

Voor *Return on Invest* toont Kreutzberger naast tekeningen en schilderijen ook een recent werk dat ze maakte tijdens haar studie aan Parsons New School in New York: een installatie met beschilderde bloemen. Het is een ruimtelijk nagebouwde versie van het schilderij *Vaas met bloemen* uit 1670 van Jan Davidsz de Heem. De dikke laag verf op de bloemen was nodig om ze te beschermen tegen direct sterven tijdens het aanbrengen van de agressieve laklaag. Ze probeert, tegen beter weten in, het vergankelijke te controleren.

Lilian Kreutzberger, *Untitled*, 2012, foto courtesy the artist.

Nishiko

In haar studio in Billytown heeft Nishiko (1981) alle hoeken verwijderd. Tijdens een langer lopend project in Japan repareert ze objecten die tijdens de recente ramp met de tsunami kapot zijn gegaan. Het zijn twee voorbeelden van het conceptuele werk van Nishiko. Haar projecten en ingrepen kunnen leiden tot video's, ruimtelijke installaties of *site specific* werken. Het medium is eigenlijk niet het belangrijkste, wel het idee waarmee het werk wordt gemaakt.

Veel van het werk van Nishiko schurkt aan tegen het zinloze. Waarom alle schroeven in een doosje tellen? Waarom alle woorden die je niet kent uit een boek verwijderen? Het zijn oefeningen waarmee Nishiko de fragiliteit van feiten benadrukt en ons confronteert met het feit dat opvattingen, ideeën, objecten geen vaste definitie of waarde in zichzelf hebben. Ze verschuift de waarde van dingen door haar kleine ingrepen in het dagelijks leven. Hoe spontaan die ingrepen ook lijken, er gaat veel denkwerk aan vooraf.

Voor *Return on Invest* presenteert Nishiko geluidswerk dat doorheen de tentoonstellingsruimte te horen is. Verschillende audio tracks van geluiden die ze per ongeluk heeft opgenomen: in haar rugzak zat een opname apparaatje dat aanstond toen ze van Japan terug naar Nederland vloog. Van de 7 uur durende opnames horen we in-flight muziek, het opstijgen en uiteindelijk de vlucht zelf: khooophpphhokobboophhhwwbfquo eidhoodjeuhoomjoophjoooobmyuuughooouchoo okgggbdojuehoubwbueeehmmmbmn...

Nishiko, *To knock the corners off*, 2011, foto courtesy the artist.

Nishiko, *Counting screw*, 2007, video still courtesy the artist.

Femmy Otten

Centraal in het werk van Femmy Otten (1981) zijn muurwerken/reliëfs, tekeningen en ruimtelijke installaties die zich met het mythische uitzetten. Hans den Hartog Jager schreef recent over haar werk in het NRC Handelsblad dat de klassieke fresco's bij haar tot leven komen, dat de referenties naar de Grieken of de Renaissance ons doen herinneren aan het ongrijpbare van het verleden.

De klassieken worden in dit proces moeiteloos vermengd met het persoonlijke. Je voelt het verleden maar weet soms niet meer of het haar verleden is of dat van een Griekse heldin. Zelf zegt ze hier over: "Ik voeg de legenden van mijn geheugen samen met de diepgang van de geschiedenis waarmee we nog vertrouwd zijn."

Den Hartog Jager eindigt zijn recensie met de woorden: "Zowel in de kunstgeschiedenis als in haar eigen verleden zoekt ze naar pure, 'echte' beelden, terwijl ze tegelijk beseft dat de ware puurheid allang is verdwenen, achtergebleven in de mist van de tijd. Dat is het mooie aan Ottens werk: ze weet dat verleden toch weer tot leven te wekken."

Voor *Return on Invest* heeft Otten een nieuw reliëf gemaakt dat vol met herkenbare elementen zit die toch moeilijk te plaatsen of duiden zijn: *New myth for new family*.

Femmy Otten, *New myth for new family*, 2011-2012, foto's courtesy the artist.

Lindenhout, olieverf, gips, acryl en linnen op de muur.

Clara Pallí Monguilod

In haar poging om een ontmoeting te bewerkstelligen tussen de wereld van de kunst en die erbuiten, creëert Clara Pallí Monguilod (1978) een grijze zone waarbinnen het moeilijk wordt om nog uit te maken wat het verschil is tussen beiden.

Door dagelijkse activiteiten te laten plaatsvinden binnen een installatie in een galerie, en door gebruik te maken van toeval binnen haar kunst, onderzoekt Monguilod de grens tussen dat wat ontworpen is en dat wat terloops ontstaat. De kijker kan zo overvallen worden door gemengde gevoelens, waarbij het bekende en het absurde maar moeilijk van elkaar gescheiden kunnen worden.

Bij Stroom presenteren we de video *Strange Revelation, n. 1* uit 2010 waarin we de grootmoeder van Palli aan tafel zien zitten. Ze luistert via een hoofdtelefoon naar een tekst die vermoedelijk door haar kleindochter is ingesproken. Woord voor woord herhaalt de vrouw de volgende tekst: “Making art deals with existential matters. Why do I do what I do? What is it all about?” Kort en krachtig verwoordt zij de onzekerheid waarmee kunstenaars dagelijks geconfronteerd worden. Omdat ze de woorden alleen maar herhaalt, zonder ze echt te begrijpen, wordt de twijfel waar deze woorden uitdrukking aan geven alleen maar groter. Inderdaad: waarom doen kunstenaars wat ze doen?

Clara Pallí Monguilod, *Strange Revelation, n. 1*, 2010, video still courtesy the artist.

Clara Pallí Monguilod, *Attempts on significance*, 2010, video still courtesy the artist.

Magdalena Pilko

In *Return on Invest* zien we recent werk, met als titel *Interviewing Ornaments*, van de fotografe Magdalena Pilko (1979). Dit werk is eigenlijk nog volop in ontwikkeling. Het gaat om een serie foto's die Pilko begon te maken tijdens wandelingen door Den Haag. Daarbij kwam ze basale compilaties in de gebouwde omgeving tegen, zoals patronen bijvoorbeeld, die misschien niet meteen opvallen wanneer je er langsloopt, maar die dan toch ineens een zekere betekenis lijken te krijgen zonder dat ze hun abstractie verliezen. In *Interviewing Ornaments* zien wij ze uitgelicht, gekadreerd, geframed of gedupliceerd.

Deze werkwijze is typerend voor Pilko. Net als in vorige werken speelt ze met de onmogelijkheid de dingen op een letterlijke manier vast te leggen. Wat ze toont is specifiek en toch gaat het haar niet om een verhaal, niet om de inhoud van het beeld, maar om het kijken zelf. Zij refereert daarbij aan de schrijver W.G. Sebald in *Unheimliche Heimat*: "In het kijken voelen wij, hoe de dingen naar ons kijken en begrijpen, dat wij er niet zijn om het universum te doordringen, maar om van hem doordrongen te worden."

Alles kijkt naar jou, volgens Pilko, en is continu in beweging. Daarom schuiven haar opnamen in het zwarte beeldvlak dan ook heen en weer, lijken soms hun plek te vinden en dan toch weer niet. Wat we zien zijn zowel heel rationele vormen als ook ruimtelijke of architecturale associaties. In de foto's krijgen ze ruimte en verwijzen naar een mogelijk andere logica.

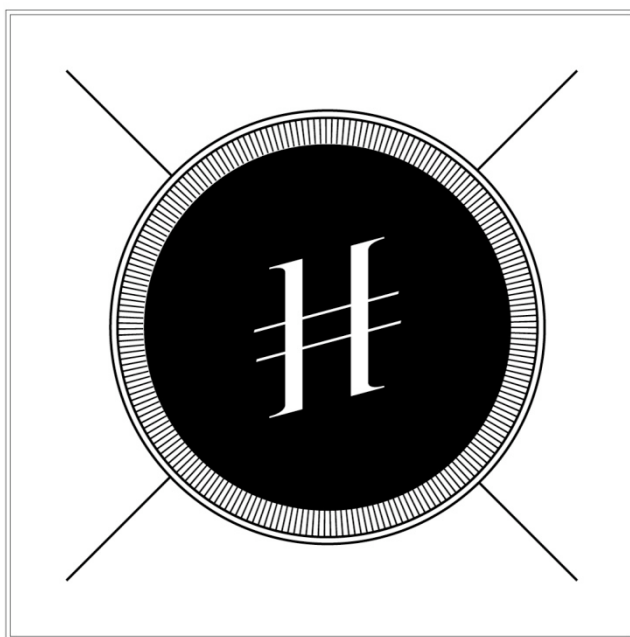
Magdalena Pilko, *Interviewing Ornaments*, 2012, foto courtesy the artist.

Basten Stokhuyzen

Boost Sincerity Through Nothingness, Blue Snott Tickles Nietzsche, Better Selfish Than Never. Met gevoel voor zelfrelativering en met een aanstekelijk gevoel voor humor vliegen de diverse verklaringen van de bedrijfsnaam BSTN, waaronder Basten Stokhuyzen (1984) zijn werk maakt, over het scherm als je zijn website bezoekt. Deze lichtheid is tekenend voor de wijze waarop hij zijn kunstenaarschap vorm geeft.

Zijn werk staat momenteel in het kader van zijn onderzoek naar Hedge Funds. Hierin trekt hij een verrassende parallel tussen de rol en werkwijze van de hedendaagse kunstenaar en de obscure top van de financiële wereld. Zijn voorliefde voor conceptuele constructies en retorische strategieën verkent, op onverwachte wijze en via materiaal- en vormonderzoek, een nieuwe ruimte van forwards, swaps, CDO's en andere derivaten. Termen uit een wereld die we niet zo goed kennen, laat staan begrijpen.

Op deze tentoonstelling toont hij het verzamelde werk *Vanilla options*. Dit is tevens de lancering van zijn onderzoeksproject "A Portrait of the Artist as a Young Broker". De negen visuele composities vormen een leidraad voor het verhaal dat hij zal geven gedurende de atelierbezoeken. (Zie voor meer informatie hier over de Stroom School op www.stroom.nl).

Basten Stokhuyzen, *Vanilla Options*, 2012, foto's courtesy the artist.

Achtergrond – werk(en)

Met het verlaten van het atelier of de studio in de jaren '60, is het werken van kunstenaars er niet begrijpelijker of toegankelijker op geworden. Kunstenaars werken soms in de stad, thuis, in hun hoofd of gebruiken hun lichaam als studio. Zonder de heldere afspraken die bij een studiopraktijk hoorden, namelijk je bent schilder want je kan heel goed schilderen of je bent beeldhouwer want je kan heel goed met marmer werken, is het voor het “grote publiek” moeilijk geworden wat dan bepaalt dat iets kunst is, laat staan goede kunst. Want hoe werk je als je niet in je studio aan het schilderen, boetseren, beeldhouwen bent? Wat bepaalt de status van dat werk en hoe ziet dat er uit?

De post-studio periode luidde de conceptuele kunst in de jaren '60 in en wat men post-materiaal periode noemt. Het concept, het idee van een kunstwerk werd geprivilegieerd boven het medium. Een van de gevolgen van de post-materiaal conditie wordt wel eens aangeduid met de term ‘de-skilling’. Kunstenaars hebben geen specifieke, met materiaalkennis samenhangende vaardigheden meer nodig om kunstenaar te worden, ze zijn generalisten geworden in een postdisciplinaire tijd (uiteraard hebben ze daarvoor wel een heleboel andere en niet minder complexe vaardigheden nodig). Camiel van Winkel en Pascal Gielen schrijven in een (ongepubliceerd) onderzoeksvoorstel over de hybride kunstenaar dat “hedendaagse kunst generiek is. Het wordt bepaald, noch gedefinieerd

door het gebruik van specifieke media, materialen of technieken. Vanaf de jaren '60 zijn kunstenaars niet primair schilder of beeldhouwer maar visuele kunstenaars". (2010)

In deze post-materiaal tijd kan in principe alles een kunstwerk zijn, een mosselpan of urinoir, een stok of schaal appelen, als het maar door een kunstenaar als zodanig wordt gepresenteerd. Natuurlijk zijn er wel spelregels, de kunstwereld (critici, curatoren, galeriehouders, museumdirecteuren, andere kunstenaars) moeten de kunstenaar en het werk accepteren. De waarden en kwaliteiten die aan kunst worden toegekend worden bepaald in de dialoog die plaatsvindt in de kunstwereld. Die regels zijn minder doorgrondbaar dan heel goed kunnen schilderen of beeldhouwen. Van Winkel en Gielen schrijven dat de post-materiaal en post-studio conditie grote vrijheden met zich meebrengt: 'wat het materiaal is, aan welke condities het werk moet voldoen en hoe het publiek zich ertoe moet verhouden, kunnen bij elk werk opnieuw voorgesteld worden' maar de keerzijde daarvan is dat kunst, omdat het alles kan zijn en traditioneel vakmanschap grotendeels verloren is gegaan, moeilijker herkenbaar is.

Dit brengt met zich mee dat kunstenaars zich constant moeten verantwoorden, hun competenties en expertise zijn namelijk niet meteen zichtbaar of aan te duiden, worden vaak niet herkend omdat ze niet beantwoorden aan het klassieke, Romantische beeld van de studiokunstenaar. Daarmee moet er voor elk nieuw werk telkens opnieuw legitimering geleverd worden. Bovendien is hierdoor de kloof

tussen kunst en publiek groter geworden.

Hoe kunstenaars (kunnen) werken wordt mede vormgegeven en bepaald door de samenleving en economie. Tegenwoordig leven we in wat wel wordt omschreven als een Post-Fordistische economie.

Het Fordisme, vernoemd naar autofabrikant Ford, staat voor een gestandaardiseerd productiesysteem, voor massaproductie gefaciliteerd door gespecialiseerde machines, voor ongeschoolde maar goed betaalde arbeid en arbeiders die de eigen producten konden betalen. Het Post-Fordisme wordt gekenmerkt door een service- en kenniseconomie, door informatie-technologie, het uitbesteden van arbeid aan lage loon landen, globalisering en consumentisme. We produceren in het Westen minder producten maar meer diensten.

Merel Van Tilburg schrijft in haar artikel *De doorstart van het atelier* (2010, De Witte Raaf) dat 'indien het productieproces dat met een kunstwerk gepaard gaat zich laat spiegelen aan contemporaine arbeidsomstandigheden, dan lijkt het voor de hand te liggen de veranderingen in het kunstbegrip te toetsen aan het model van immateriële arbeid, eerder dan aan een verouderd begrip van industriële arbeid'. De hedendaagse kunstenaarspraktijk laat zich spiegelen aan post-industriële of Post-Fordistische arbeidscondities. Het Post-Fordisme is namelijk gebaat bij adaptiviteit, flexibiliteit, sensitiviteit en communicatie. Pascal

Gielen waarschuwt er voor: de vaardigheden van kunstenaars en anderen werkzaam in de creatieve sector, sluiten goed, misschien wel veel te goed, aan bij de wensen van onze Post-Fordistische tijd. Kunstenaars zijn het ideaalmodel voor een hedendaagse vorm van arbeidsexploitatie, die van de flexibele, altijd werkende, zich aanpassende en onderbetaalde zzp-er. Chris Dercon beschreef het recent in het NRC Handelsblad treffend: “De spelende mens (homo ludens) van de swinging sixties was al vervangen door de werkende mens (homo faber) in de tijd van Thatcher [liberale politieke wind]. Nu is er de homo precarius, de onzekere mens. Vooral de creatieve klasse, al die kunstenaars, designers, dj's, doet aan een soort zelfexploitatie.” (3 mei 2012, p. 11).

Kunstenaars moeten in toenemende mate beschikken over dé vaardigheid bij uitstek van het Post-Fordisme: management. Management van het eigen werk maar ook van de eigen praktijk. Kunst maken en een eigen praktijk ontwikkelen veronderstelt vandaag een complexe mix van vaardigheden en functies: maken, ontwikkelen en financieren (subsidies aanvragen, coproducten zoeken, andere vormen van financiering), presentaties voorbereiden, omkadering verzorgen, relaties met de markt onderhouden, curatoren ontvangen enz.

Daarnaast voert de meerderheid van kunstenaars ook nog andere activiteiten uit: activiteiten die met kunst te maken hebben (kunstopdrachten, lesgeven, toegepaste kunst) of activiteiten die niets met kunst te maken hebben (bijklussen om eenvoudigweg rond te komen). Dit is wat Gielen

en Van Winkel bedoelen met de hybride kunstenaar, iemand die op meerdere fronten werkt en opereert.¹

Sascha Bronwasser wil met haar boek *Zo werken wij* (2011, NAI Publishers) de kloof tussen kunst en publiek via de weg van de arbeid dichten. Want het is geen onschuldige kloof tussen kunstenaars, hoe ze werken en het begrip daarvan door het publiek. Populistische, maar ook gematigde, politici doen er hun voordeel mee. Inzicht in het kunstenaarschap en in de 'arbeidswaarde' van de kunstenaar kan bijdragen aan het wegnemen van de maatschappelijke twijfel aan de relevantie van kunst en bijdragen aan de status van de kunstenaar.

¹ Hun recente onderzoek hiernaar is te downloaden als pdf via <http://lectoratenakvstjoost.files.wordpress.com/2012/03/eindrapporthybridiseringnlbe.pdf>

Kunst is niet voor kinderen - Marc Davidson

De afgelopen week verschenen op Volkskrant.nl verschillende artikelen over de vraag wat kunst is en welke kunst subsidie zou verdienen. Hoewel de artikelen van de hand waren van zowel kunstenaars als filosofen, sprak uit de reacties een roep om een heldere omschrijving van kunst. Toch is dat naar mijn mening niet zo ingewikkeld. Kunst is veel minder een kwestie van smaak dan bijvoorbeeld Sander van Zanten en Marcel Cobussen willen doen geloven.

De essentie van kunst is het best te beschrijven door eerst te stellen dat kunst niet voor kinderen is. Niet omdat ze het niet begrijpen, maar omdat kinderen nog helemaal geen kunst nodig hebben. Kunst is om ons afgestompte volwassenen weer wakker te schudden. Wij hebben alles al zo vaak gezien - het menselijk gezicht, de natuur, oorlogstaferelen - dat we ze eigenlijk niet meer zien.

De werkelijkheid is als een maaltijd. Als je die maar vaak genoeg krijgt voorgeschoteld, hoe gekruid ook, proef je hem op het laatst niet meer. Kunst laat ons opnieuw proeven. Het laat ons opnieuw kijken door hetzelfde onderwerp - een gezicht, een bloem, gevoelens - op een nieuwe manier te tonen. Daarom hebben kinderen geen kunst nodig. Hun zintuigen en geest zijn nog niet afgestompt.

Kunst is een taal. Maar ook de bestaande kunsttalen worden na verloop van tijd weer onderdeel van de vertrouwde wereld en houden dan op te werken. Dan schudden ook zij mensen niet meer wakker. Zoals bacteriën na verloop van tijd resistent worden voor penicilline en er weer nieuwe antibiotica moeten worden gezocht om mensen te genezen, zo moet de kunst zich blijven vernieuwen om te blijven doordringen.

Omdat kunst een taal is, is kunst zelden te beoordelen aan de hand van één enkel kunstwerk. Je kan geen taal leren of begrijpen als je maar één woord hoort. Daarvoor heb je een aantal kunstwerken nodig. Maar als je die taal eenmaal verstaat, herken je aan een kunstwerk de kunstenaar ook al heb je dat werk nog niet eerder gezien of gehoord.

En dat bepaalt meteen het verschil tussen een grote kunstenaar en een minder grote. Hoe herkenbaarder de taal van de kunstenaar tussen de rest, hoe groter de kunstenaar. Een kunstenaar die in zijn of haar individuele taal niet is te herkennen, is geen groot kunstenaar. De persoonlijke ervaring dat ik het werk van Karel Appel moeiteloos bleek te kunnen herkennen, deed mij zijn grote kunstenaarschap erkennen, hoewel zijn werk absoluut mijn smaak niet is.

Als we kunst als taal zien, wordt ook meteen duidelijk wat geen kunst is. Schoonheid maakt nog geen kunst. De zonsondergang is prachtig en Doutzen Kroes ook, maar dat maakt ze niet tot kunst. Alleen mensen kunnen kunst maken en kunst moet ook nog eens als kunst bedoeld zijn; je kan niet per ongeluk een groot kunstwerk

maken. Evenmin is alles wat emoties oproept kunst. Een foto van een plein na een zelfmoordaanslag is evenmin kunst als een klap in je gezicht. Of een ontslagbrief. Roept wel emoties op, maar is geen kunst.

Ook vakmanschap is geen kunst. Iemand kan schilderen alsof het is gefotografeerd, maar dat maakt het niet tot kunst. Piet Mondriaans werken in primaire kleuren zijn makkelijk na te maken. Maar dat maakt zijn taal niet minder uniek. Oftewel, kunst kan knap zijn gemaakt en heftige emoties oproepen, maar dat als zodanig maakt het nog niet tot kunst. Enkel de vorm, de taal maakt het tot kunst. Kunst hoeft daarom ook zeker niet enkel figuratief te zijn, zoals John Borstlap in zijn artikel beweert.

Tenslotte kent de taal van de kunst vele vormen: een popartiest kan kunst maken, een modeontwerper, een cartoonist. Als diegene maar een nieuwe taal ontwikkelt. Bekijk kunst dus de volgende keer door nieuwe ogen. Als je in één oogopslag ziet dat je vast weer te maken hebt met een werk van die zelfbenoemde kunstenaar die je zo irriteert, vraag je dan af of je op dat moment niet juist in die herkenning zijn of haar kunstenaarschap erkent.

Kunnen wij allen dus kunstsubsidies beoordelen? Dat nou ook weer niet. Als de essentie van het kunstenaarschap ligt in het scheppen van nieuwe talen die ons opnieuw de ogen openen, dan moet de subsidieverstrekker toch weten wat de state-of-the-art is: iemand die volledig in de stijl van Vincent Van Gogh nieuwe werken produceert, is misschien een groot vakman maar geen groot

kunstenaar. Dat is in de wetenschap niet anders. Ook daar moet men weten wat al is bedacht om te kunnen beoordelen of grensverleggend onderzoek werkelijk grensverleggend is.

Ten tweede toont de geschiedenis dat het merendeel van de mensen liever geen vernieuwende blik op de werkelijkheid werpt. Inmiddels is Van Gogh een veilig en aangenaam cliché geworden, maar in zijn eigen tijd wilden weinigen iets van hem weten. Dus aan de kunstcommissies zullen we niet zo snel ontkomen. Zullen we de kunstsubsidies dan maar afschaffen, zoals sommige bezoekers van Volkskrant.nl voorstelden? Dat hangt ervan af of we als maatschappij collectief besluiten ons comfortabel naar binnen te keren of besluiten ons af en toe onaangenaam naar buiten te laten kijken.

Gepubliceerd op Volkskrant.nl, 24 mei 2012.

Marc Davidson is verbonden aan het Instituut voor Biodiversiteit en Ecosysteem Dynamica van de UvA.

Stroom School

Stroom School is de overkoepelende term voor het randprogramma dat Stroom bij tentoonstellingen organiseert. In de Stroom School worden thema's van de tentoonstelling uitgelicht en uitgediept.

Op www.stroom.nl staat de meest recente informatie over de activiteiten en aanvangstijden.

Agenda

1 juni

Hoogtij en opening van de tentoonstelling vanaf 20u

Hoogtij is een culturele route langs kunstenaars-initiatieven, galeries en kunstinstellingen en vindt vier keer per jaar op de vrijdagavond plaats in de Haagse binnenstad. De locaties zijn van 19.00 – 23.00 uur gratis te bezoeken. Om 20u opent bij Stroom de tentoonstelling *Return on Invest*.

Lancering Premium publicaties met Miek Zwamborn

Recent zijn er drie nieuwe Premium publicaties verschenen, van Arianne Olthaar, Thom Vink en Gamal Ez. Deze publicaties verschijnen in het kader van de Stroom Premium subsidie, die sinds 2006 wordt toegekend aan Haagse kunstenaars op basis van de kwaliteit van hun actuele werk, overtuigend werkplan en de betekenis van de kunstenaar voor het Haagse kunstklimaat. De lancering van deze drie publicaties wordt feestelijk gevierd met Miek Zwamborn, auteur

van de Thomas Vink publicatie en performance kunstenaar.

Presentatie van Gordan Savicic in Ondertussen

Gordan Savicic ontving in 2011 een Invest subsidie en toont in de ruimte *Ondertussen* bij Stroom drie projecten die hij in het kader van zijn Invest werkplan ontwikkelt.

Ondertussen vormt zowel fysiek als programmatisch een schakel tussen het kunstbeleid en het kunstenaarsbeleid van Stroom. De ruimte en het programma dat hier plaatsvindt noemen we *Ondertussen*.

Ondertussen toont op reguliere basis presentaties naar aanleiding van subsidieverzoeken die zijn ingediend in het kader van de PRO- en SPOT-subsidieregeling van Stroom. De presentaties zijn bedoeld om de ideeënrijkdom in de aanvragen en de diversiteit van het subsidiestelsel te tonen. Het kan gaan om een (tussentijdse) rapportage van een onderzoek of project, een studiereis of bijvoorbeeld een netwerkpresentatie. De inrichting is in handen van de aanvrager.

Zondagen: Aan de hand van en op bezoek bij

Bijna elke zondag vindt er een activiteit plaats. Dat kunnen rondleidingen door de tentoonstelling zijn die door een van de deelnemende kunstenaars gegeven worden of een atelierbezoek bij hen. Door de kunstenaars zelf aan het woord te laten komen we dichterbij hoe zij werken, denken en hun praktijk vormgeven. Op www.stroom.nl worden de activiteiten bekend gemaakt.

Augustus

Publieke lezing in kader van Invest Conferentie

Jaarlijks organiseert Stroom de Invest Conferentie voor kunstenaars aan wie in het voorafgaande jaar een Invest subsidie is toegekend (in 2011 waren dat de kunstenaars Melissa Cruz Garcia, Angeline Dekker, Gordan Savicic, Lilian Kreutzberger, Lars Kynde, Amir Tirandaz en Selena Savic). Nederlandse en buitenlandse curatoren leggen in augustus atelierbezoeken af bij Haagse kunstenaars en bezoeken kunstinstellingen, kunstenaarsinitiatieven en galleries in de stad.

Aan het begin van de conferentie is er een publiek toegankelijk avond waarin de uitgenodigde curatoren door een moderator bevraagd worden over hun rol en positie als curator. Datum wordt bekend gemaakt via www.stroom.nl.

Augustus /September

Bijeenkomst voor kunstenaars over alternatieve financieringsmogelijkheden

Stroom wil de komende maanden bijeenkomsten organiseren waarin kunstenaars elkaars beroepspraktijk kunnen versterken, verdiepen en informatie kunnen uitwisselen over diverse onderwerpen. De eerste bijeenkomst in dit kader zal gaan over alternatieve financieringsmogelijkheden zoals mecenaat, kleinschalige kunstsponsoring en crowdfunding. Dit zal aan de hand van praktijkvoorbeelden van kunstenaars gebeuren. De eerste bijeenkomst in dit kader wordt tijdens *Return on Invest* gepland. Datum wordt bekend gemaakt via www.stroom.nl.

1 september

Museumnacht

De Haagse Museumnacht heeft dit jaar het thema 'Lokale Helden'. Daar sluit *Return on Invest* heel mooi op aan. Tijdens de Museumnacht vindt er bij Stroom in het kader van *Return on Invest* de performance van Matteo Marangoni plaats.

September

Presentatie magazine DH///

DH/// is de derde uitgave van het gratis magazine over hedendaagse kunst in Den Haag. Met de distributie in Nederland en internationaal laat het magazine Den Haag zien als een stad met een divers en zeer eigengereid kunstklimaat. Met het magazine wordt deze onderscheidende kwaliteit (inter)nationaal uitgedragen. Het vormt een afspiegeling van wat er in Den Haag op het gebied van hedendaagse kunst gebeurt. In deze uitgave wordt veelbelovend talent gepresenteerd, inzicht gegeven in wat er zoal op internationaal vlak gebeurt en interessante kunstlocaties en werkplekken van kunstenaars getoond. Deze focus sluit mooi aan bij het thema en de doelstellingen van de tentoonstelling *Return on Invest*. Datum van de presentatie wordt bekend gemaakt via www.stroom.nl.

9 september

Finissage

De tentoonstelling wordt afgesloten met een rondleiding door Arno van Roosmalen, directeur van Stroom Den Haag.

De tentoonstelling komt tot stand met dank aan
het Mondriaan Fonds, Fulbright & the
Netherland America Foundation, De Stichting dr
Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds,
Rijksakademie voor Beeldende Kunsten,
VisHartslag, TodaysArt, Svetlobna Gverila Festival
(Lighting Guerrilla Festival), Daniel Moeyaert,
Agnes Winter, Jacoba Bruneel, Marc Davidson,
Roosje Klap, Nobl_Amaze.

Stroom
Den Haag